

МОВНА СИТУАЦІЯ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Мовну ситуацію у Донецькій області охарактеризовано у контексті сучасних етнокультурних тенденцій, що змінюються у роки агресії Російської Федерації проти України. Через окупацію частини української території та цілеспрямовану мовну, культурну, інформаційну політику Росії у 2014 р. на контрольованих Москвою та колаборантами територіях Донеччини функціонування української мови скоротилося і зводиться нанівець. Є обґрунтовані підстави припускати зростання частки осіб, що не володіють вільно українською мовою, вважають себе росіянами. У вільній від агресора частині області спостерігається повільне поліпшення суспільно-політичних та законодавчих умов для розширення сфер функціонування української мови та відновлення питомої ваги населення, що вільно володіє українською мовою.

Ключові слова: Україна, Донецька область, українська мова, мовна ситуація, етнічна структура населення, мовна структура населення, російська агресія, тенденції змін.

Етнічне зросійщення великої частини населення, засилля російської мови та російської професійної культури в окремих регіонах України Російська Федерація використала для розв'язування неоголошеної гібридної війни проти України та приховування своєї участі у ній. Дослідження зміни мовної ситуації на Донеччині, частина якої окупована Росією, є надзвичайно актуальним. Воно важливе для пошуку шляхів подолання негативних наслідків колоніального та постколоніального минулого у сфері функціонування мов, доповнених (якоюсь мірою реанімованих) стараннями новітніх шовіністів «російського світу». Для подолання цих небезпечних наслідків у різних сферах буття української нації необхідне наукове забезпечення впровадження української мови у суспільну практику області, врахування історичного досвіду, пов'язаного з соціальними умовами реального функціонування української мови у Донецькій області.

На виконання НДР «Україна й українство в етнокультурних процесах світу» (0115U002511, 2015–2017 рр.) маємо оцінити розвиток етнічної будови людності Донецького та Кримського регіонів України. Така оцінка, за відсутності переписів населення та надійних даних поточної статистики, може ґрунтуватися на результатах спеціальних соціологічних досліджень, на оціночних даних про вплив на етнічну конструкцію області природного та міграційного рухів населення, а також етнічних процесів. Важливим чинником, що характеризує етноструктурні зрушення, є зміна мовної ситуації, зокрема напрямок змін та їх інтенсивність.

Мовну ситуацію в Україні та її регіонах характеризували В. Демченко¹, Г. Вусик², Г. Залізник³, Л. Масенко⁴ та чимало інших дослідників. Мовну ситуацію у Донецькій області характеризували в різний час В. Алтухов⁵, І. Кононов⁶, І. Кудрейко⁷, С. Лашенко⁸, В. Скляр⁹, О. Тихий¹⁰, О. Шевчук-Клюжева¹¹, та інші. Існує великий масив знань про мовну ситуацію в областях Донбасу. Проте пізнання її не є всебічним. Мовна ситуація на Донеччині у контексті сучасних етнокультурних тенденцій ще не була предметом дослідження. Знання про сучасну мовну ситуацію у Донецькій області (так само і в Луганській), на нашу думку, потребують оновлення через сучасний вплив на неї потужних суспільно-політичних чинників; доповнення знаннями про малодосліджені сторони мовної ситуації; комплексного поглиблення та системної організації.

Метою нашого дослідження було охарактеризувати мовну ситуацію на Донеччині у контексті визначальних (головних) сучасних етнокультурних тенденцій, які зазнають змін через агресію Російської Федерації проти України, розпочату в лютому 2014 р. Мовну ситуацію розглядаємо з історично-соціолінгвістичного погляду на тлі головних змін, що відбувалися у розвитку етнічної структури населення області. Оскільки причинно-наслідкові зв'язки між змінами мовної ситуації в області та політичним процесом в Україні надто міцні, ми не уникаємо етнополітичного погляду на ситуацію.

Джерельна база дослідження складається з кількох десятків опублікованих праць українських авторів (істориків, політологів, соціологів, філологів, культурологів, філософів тощо) відповідного тематичного спрямування, а також з сотень різноманітних інформаційних повідомлень у засобах масової інформації та веб-просторі, які сформовані переважно упродовж 2014–2017 рр. (за станом на кінець вересня). Серед використаних у нашому дослідженні джерел є такі: аналітичні огляди руху добровольців «Простір свободи» про становище української мови в Україні у 2011 р.¹², у 2014–2015 рр.¹³, у 2016 р.¹⁴; «Українська мова на Донбасі: рік під окупацією»¹⁵; «Мова навчання в українських школах та вивчення російської мови в них»¹⁶; дані про випуск книг та брошур українською мовою та мовою окупанта на веб-сторінці Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова»¹⁷; листи з окупованих територій¹⁸.

Цінний матеріал, що характеризує мовну ситуацію в Донецькій області напередодні так званої «російської весни» 2014 р., міститься у монографії «Українське усне мовлення Донеччини»¹⁹ та у дисертаційному дослідженні «Соціолінгвістичний портрет малих міст Донеччини»²⁰, а матеріал, що характеризує державну мовну, етнічну й культурну політику – у працях: «Державна мовна політика в Україні останнього десятиліття»²¹, «Українізації бояться не громадяни, а влада»²² та ін.

Зміни, що відбуваються в національній, мовній та іншій самоідентифікації громадян України упродовж 2005–2015 рр., зокрема у Донецькій області, виявлені Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова за соціологічними опитуваннями, і відображені у журналі «Національна безпека і оборона»²³. Численні факти про мовну та етнокультурну ситуацію у Донецькій області у роки російської агресії містяться у різноманітних веб-ресурсах.

Нові закони України, численні інформаційні повідомлення про проекти змін українського законодавства щодо мов, про наслідки нововведень у мовному законодавстві, про офіційні заяви та дії українських посадовців, а також представників окупаційної (російсько-колаборантської) адміністрації дають уявлення про законодавче забезпечення впровадження державної мови у суспільну практику, різну спрямованість мовно-культурної політики на різних територіях України. З огляду на обмеження обсягу не маємо можливості зазначити їх, проте у переліку джерел деякі важливі чи промовисті повідомлення ми зазначаємо: про поступове переведення шкіл Донеччини на українську мову викладання²⁴, про влаштування змагань з переведення навчання у школі на українську мову²⁵, про те, що вчителі української мови на окупованій території тепер викладатимуть російську²⁶, про стан вивчення історії України та української мови у школах на окупованій території²⁷, про зміни українського законодавства щодо державної мови²⁸ та ін.

Автори статті мають наробки у дослідженні мовної ситуації та етнокультурних тенденцій на території Донецької області України. Мовну ситуацію у Донецькій області в умовах незалежної України розглянуто у статті Н. Філатової²⁹. Етноструктурні зміни та інші питання етнокультурних перемін в області та в Україні загалом (зокрема в умовах російської агресії) висвітлено у працях О. Чиркова³⁰. Ми використали наші напрацювання, що відповідають предмету дослідження, для підготовки цієї статті.

У 1930-х роках лінгвісти, які досліджували мови народів Азії та Африки, запровадили поняття «мовна ситуація», тлумачення якого і сьогодні мають відмінності. Ми вживаємо його на позначення реального суспільного становища, що існує у сфері функціонування мов на певній території. Це становище характеризується за певним комплексом ознак, зокрема: визнанням громадянами певної мови своєю рідною, вживанням певної мови в усному мовленні, використанням певної мови в освіті, звучанням певної мови у теле й радіо ефірі, поширенням мовних кодів різних мов, ставленням до мов впливових суб'єктів політики тощо.

У період СРСР у регіоні усіяко підтримувалося розширення функціонування російської мови, відбувалося збільшення питомої ваги осіб, що вважали своєю рідною мовою російську, а також тих, хто вільно володіє російською мовою. Водночас зменшувалася частка етнічних українців, частка осіб, що вільно володіють українською мовою і, насамперед, частка осіб, що вважають українську мову своєю рідною. До кінця 1980-х рр. в етно-культурній сфері визначальним був процес російщення, який разом з іншими чинниками призвів до суттєвого зменшення питомої ваги українства, до кількості, що ледь перевершувала 1/2. Частка осіб, що вільно володіли російською, наближалася до 100%. Російсько-українські острови Донбасу зрослися у суцільну смугу українсько-російського населення, де за етнічною свідомістю переважали українці, а за мовно-культурними ознаками – російська етнічність³¹. Результати Всесоюзного перепису населення 1989 р. показали, що питома вага етнічних росіян серед населення Донецької

області збільшилася порівняно з 1979 р. і наближався момент зрівняння часток українців та росіян (50% на 50%). Серед інших етнічних складників помітну частку становив лише один – грецький. Етнокультурне життя представників понад 100 народів в області жодним чином не виявлялося. Більшість з них становили лише статистичну сукупність у переписних таблицях на підставі спільної етнічної самоназви, не мали між собою постійних культурних, економічних, політичних чи інших зв'язків.

Території, на які спрямовано новітню російську агресію, суттєво відрізняються від решти території країни та від сусідніх з ними областей за етноструктурними ознаками та за визначальними напрямками розвитку етнічної конструкції у постколоніальний період української історії³². Важливою соціальною особливістю південних і східних регіонів України стало те, що «саме тут КПРС досягла найбільших успіхів по перетворенню (трансформації) українського народу на так званий «саветській народ» (назву подано за вимовою російського оригіналу)», а «характерними ознаками великої частини (в окремих областях – більшої частини) етнічно українського населення цих теренів є, серед інших, мовна та культурна зросійщеність, зневага до питомо українських етнічних рис, наявність стереотипів неперестигності, меншовартості, неперспективності, неприбутковості, відсталості й непотрібності української мови і всіх елементів української духовної культури». Ці ознаки дивним чином уживалися зі збереженням історичної пам'яті українців (щоправда спотвореної переробленням на малоросійський молодшобратівський кшталт) та збереженням етнічної самоназви українців³³.

Формування нової визначальної тенденції розвитку етнічної будови людності України відбувалося внаслідок запровадженої М. Горбачовим «Перестройки». Після розпаду СРСР ця тенденція посилилася. На відміну від тривалого зменшення у попередні десятиліття питома вага етнічних українців серед усіх українських громадян почала збільшуватися, а питома вага політично панівного в СРСР етносу – росіян – почала зменшуватися³⁴. Проте гегемонія росіян та зросійщених груп населення у мовно-культурній сфері багатьох областей країни зберігалася. Російська Федерація не лише стимулювала це, але й активно використовувала для політичної дестабілізації України, роздмухування сепаратистських настроїв та прикриття ними своєї збройної агресії проти України. Кремлівські володарі найдалі просунулись у цьому на тих українських теренах, де у ХХ ст. почало кількісно домінувати так зване «російськомовне населення» – на Кримському півострові та в областях Донбасу³⁵. Воно складалося з етнічних росіян та відірваної різною мірою (загалом чи частково) російщенням від свого етнічного коріння людності різного етнічного походження. Вона поповнювалася переважно завдяки двом групам громадян: народженим у змішаних українсько-російських родин, та народженим в одноетнічних родин українців, але вихованих та навчених російською мовою.

Байдуже чи неприхильне ставлення значної частини громадян до української мови у Донецькій області, як і в більшості областей України, почало змінюватися у 1988–1989 рр. В умовах реалізації керівництвом КПРС політики демократизації суспільства, на Донеччині відбувався процес етнокультурного піднесення українців, греків та інших етнічних груп. Тоді активно формувалися культурні товариства низки етнічних груп області, основним напрямом діяльності яких стало підтримання своєї етнічної ідентичності, підтримка своїх мов. На початку 1989 р. було створено першу масову громадсько-політичну організацію Донеччини – Донецьку обласну організацію Товариства української мови ім. Тараса Шевченка (ДТУМ)³⁶. У той період в УРСР українська мова одержала статус державної. Проте російська мова, яка фактично виконувала функції державної в СРСР, мала статус «мови міжнаціонального спілкування», а напередодні розпаду СРСР вона офіційно стала державною. Це та інші чинники робили статус державної для української мови в УРСР неповноцінним.

За результатами соціологічних досліджень, проведених статистичним управлінням області у 1991 р., 32% мешканців області усвідомлювали себе представниками українського народу, 25,5% – російського, а 36,5% – українського й російського народів одночасно, при цьому 51% заявляли, що на їх формування як особистостей впливала одночасно українська та російська культури³⁷.

Незважаючи на переважне вживання в області російської мови, на етнічну та культурну роздвоєність мешканців області вони підтримали Акт про державну незалежність України на референдумі 1 грудня 1991 р., надали за це понад 83% голосів³⁸. Почало розширюватися соціальне поле функціонування української мови в області, зокрема у державному управлінні, освіті, професійній культурі, ЗМІ. Частина молодого покоління українських громадян переорієнтувалася на нову мовну поведінку, коли українська мова використовувалася мовцями поряд з російською. Але сформовані у минулому стереотипи мовної поведінки та інші стереотипи

щодо української етнічності залишалися глибоко вкоріненими у свідомості та підсвідомості великої частини людності регіону.

Державної мовної політики, адекватної до загрозованої ситуації зникання української мови з ужитку в області не було вироблено й реалізовано. Небезпечну для українства ситуацію неможливо було змінити засобами слабосилих громадських організацій та окремих ентузіастів.

Наші порівняння та обчислення результатів переписів 1989 р. та 2001 р. показують, що частка громадян з рідною мовою українською серед усього населення Донецької й Луганської областей зменшилась, пересічно, на 6 відсоткових пунктів³⁹. За майже 13 р. міжпереписного періоду вона впала до рекордно низького рівня – до 24,10% від усієї людності Донецької області⁴⁰. А серед мешканців Донеччини, що вважають себе українцями, частка тих, що назвали українську своєю рідною мовою, зменшилась на 18,36 в.п.⁴¹ Кількість етнічних українців з рідною мовою російською у двох областях збільшилась на 753 тис. 182 особи⁴². Щодо комунікативної потужності мов на Донеччині, зробив висновок І. Кононов: тільки українська та російська мови присутні в усіх сферах життя, а мови інших етнічних груп частіше за все знаходять застосування лише в деяких ситуаціях родинного чи дружнього спілкування⁴³.

Найбільшою поразкою, яку зазнали українці за 13 міжпереписних років виборювання й відстоювання суверенітету й незалежності України вважаємо прискорене відчуження етнічних українців Донбасу від питомо українських етнічних рис. Серед чинників, що зумовлювали такий розиток подій, є те, що «привабливість російської мови та непрестижність української мови, як і взагалі – зверхність Росії над Україною, тримаються переважно на світоглядних і комунікативних звичках (стереотипах) політично провідних суспільних верств українства, якими на даному етапі є міцно злучені заможні підприємці та верхівка державного апарату»⁴⁴, з такими управлінськими кадрами марно було сподіватися на україноцентричне цілепокладання в політиці чи хоч на якісь організовані, підтримані й скеровані нею реальні процеси повернення зросійщених різною мірою українців до української духовності, до української мови⁴⁵.

Рівень національної самосвідомості та мовної стійкості етнічних українців Донеччини в умовах незалежності, на думку В. Скляра, залишався низьким, тому «тип їхньої мовної поведінки фактично не змінився»⁴⁶. Ми згодні з напрямком такої думки, але маємо уточнити, що це твердження коректне щодо більшості населення області, але не до всього. Аналіз даних перепису населення 2001 р., зроблений дослідником, засвідчив «домінантне становище» росіян та статус українців як масового етносу чи підпорядкованої більшості, яка зазнає мовної асиміляції⁴⁷. Ситуація характерна для політично підлеглого населення колоній, у випадку, коли престижна, економічно вигідна, життєво необхідна у соціальній конкуренції мова колонізатора стає досяжною для засвоєння місцевій людності.

Постколоніальна тенденція етноструктурного розвитку українського суспільства у Донецькій та Луганській областях проявилася пізніше, ніж у більшості областей України⁴⁸. Крім того, тут була регіональна специфіка етноструктурних зсувів. Збільшення частки осіб, що вважали себе належними до українського етносу, відбувалося одночасно з подальшим зростанням частки осіб, що вважають російську мову своєю рідною. Етноструктурні відмінності між людністю Донецько-Приазовського регіону та людністю основної частини країни в умовах розпаду СРСР та незалежності України поглиблювалися. Мовно-культурна регіоналізація Донецької й Луганської областей була небезпечним явищем, на яке одні політичні сили не звертали належної уваги, інші – підживлювали й роздмухували її, використовували у боротьбі за владу⁴⁹.

У процесі кризи комунізму, розпаду світової соціалістичної системи та на постколоніальному етапі історичного розвитку України сформувалися достатньо стійкі нові тенденції етнокультурних змін. Обсяг, напрямки та етномовний склад зовнішніх міграційних потоків разом з поверненням частини зросійщених груп української людності до лона своєї етнічності призводили до зменшення питомої ваги етнічних росіян в Україні, до зменшення осіб, що вважають російську мову своєю рідною.

Важливі зміни у функціонуванні української мови на Донеччині відбулися у 2004–2005 рр., коли після виборів Президента на радіостанціях та телеканалах у зобов'язальному порядку почав з'являтися продукт українською мовою, упроваджуватися документообіг українською мовою, збільшувалася кількість годин викладання української мови у закладах освіти тощо. Проте позитивні зміни, які відбулися у той час, місцева влада використовувала для спекуляції на мовному питанні під час виборчих кампаній⁵⁰. На початку 2005 р. ми висловлювали думку про те, що практичне розв'язання проблеми припинення зросійщення українців на державному рівні по-справжньому ще не розпочали, а ситуація вкрай загрозована, і зволікання з цим українському суспільству лише шкодило. А публічні заяви Президента України Віктора Ющенка,

давали підстави сумніватися у тому, «що українська влада нарешті візьметься за припинення зросійщення етнічних українців і України. Немає сумніву у тому, що завуальоване й відверте загравання СПУ, «Нашої України», БЮТ з українськими українофобами є ганебною помилкою, яка може виявитися фатальною для українства»⁵¹. Наступні та сьгоднішні події не залишають сумніву у помилковості та неефективності тогочасної мовної, кадрової, інформаційної політики у регіоні. Партія Регіонів, що прийшла до влади після розчарування у лідерах «помаранчевих» політичних сил, суттєво погіршила морально-політичну та політико-правову ситуацію навколо державного статусу української мови, яку законодавчо депутати почали виправляти вже після втечі Президента В. Януковича до Росії. Однак цей процес було загальмовано через побоювання влади одержати негативні суспільні наслідки у складних умовах зовнішньої агресії.

В інформаційному просторі Донеччини працювало російською (переважно) та українською мовами близько півтори сотні телерадіоорганізацій. Лише у програмах обласної державної телерадіокомпанії переважала українська (близько 65%)⁵². Тепер там панують окупаційні ЗМІ (російські та маріонеток Кремля).

Українське усне мовлення Донеччини, за висновком О. Шевчук-Клюжевої, позначене сильним деформаційним впливом російської мови. Такі деформації репрезентують широкий спектр інтерференційних процесів: від поодиноких помилок інтерференційного характеру до повного нерозрізнення українського та російського мовних кодів, що призводить до мовного змішування та поширення гібридних форм мовлення. Ситуація українсько-російської двомовності негативно впливає на мовну компетенцію місцевих мешканців. Особливо актуальним це є для молодого покоління донеччан, яке волею історичних обставин позбавлене можливості повноцінного володіння державною мовою. Проте, попри наявність процесів змішування двох мов в усному мовленні донеччан, позитивним у сучасній ситуації, на думку дослідниці, є те, що цей суржик орієнтований на українську мову і має залишковий характер. Тобто за сприятливих комунікативних умов подолати чи звести до мінімуму вплив російської мови, в принципі, можливо⁵³. Було втрачено багато часу, влада за роки незалежності не провадила на Донеччині зваженої мовної і культурної політики, чим вдало скористались проросійські сили. Для поліпшення ситуації тільки громадських, просвітницьких ініціатив недостатньо, відзначала Л. Гасиджак⁵⁴.

Вживання української мови у різних сферах суспільного життя та вплив Революції Гідності й російсько-української війни на сучасну мовну ситуацію в Україні проаналізували автори аналітичного огляду «Становище української мови в 2014–2015 роках»⁵⁵, представленого рухом «Простір свободи». З нього випливає, що на окупованих територіях Донеччини здійснюється стрімке примусове російщення, українську мову усунуто майже з усіх сфер суспільного життя. Мовна політика окупаційної влади у сфері освіти була спрямована на швидке зросійщення і запроваджена у закладах вищої та шкільної освіти. Упродовж 2014–2015 навчального року на окупованих територіях відбувалося кількома хвилями переведення шкіл з українською мовою викладання на російську, ліквідація класів з українською мовою навчання, зменшення кількості годин на вивчення української мови у школах⁵⁶. У засобах масової інформації було повідомлено, що принаймні в одній зі шкіл Донецька, яка до того часу зберегла українську мову викладання, батьків змусили написати заяви про їхнє бажання, щоб у наступному навчальному році предмети викладалися російською мовою. Тим, хто не хотів писати такі заяви й відповів, що подумає, присутні на зустрічі бойовики «ДНР» наказали негайно виконати вимогу й погрожували проблемами для дітей. ЗМІ цитують викладачку молодших класів Євгенію, яка побоюється, що «української з наступного року, радше за все, в нас не буде, може, один раз на тиждень факультативно»⁵⁷.

Маємо достатньо підстав припускати, що до літа 2015 р. в обласному центрі не лишилося шкіл з українською мовою викладання. Вивчення української мови у певних школах стало факультативним. Проте окремі вчителі у несприятливих умовах відповідально ставляться до викладання української мови. «Ми опираємося цьому, як можемо: викладаємо повний курс мови і літератури, розказуємо про події з історії України. До 9 листопада провели Тиждень української писемності та мови, конкурс знавців української мови імені Петра Яцика, роз'яснюємо ситуацію на Донеччині. Але треба визнати: на тлі тутешньої пропаганди наш голос є слабким. Проте він є!»⁵⁸, – написала вчителька з Донецька.

Напередодні початку агресії Російської Федерації проти України у 2014 р. мовна ситуація в області узагальнено характеризувалася так: вона відзначалася складністю через високий рівень зросійщення населення; відсутністю ефективної державної політики, спрямованої на розширення сфер реального функціонування української мови; залежністю від російського інформаційного, політичного та іншого впливу; двомовністю з великим переважанням у публіч-

ному просторі російської мови та використанням мовного суржику; хвилеподібними, непослідовними і суперечливими змінами ситуації

Росія стимулювала, та використовувала для політичної дестабілізації України, роздмухання сепаратистських настроїв на Кримському півострові та в областях Донбасу. Тепер за виплеканим у невеликої частини мешканців Донбасу сепаратизмом, за слабкою інтегрованістю в український соціум колишніх переселенців з РРФСР до Криму Російська Федерація намагається приховати від міжнародного співтовариства широкий спектр агресивних зовнішньополітичних дій, що порушують норми міжнародного права, численні положення міждержавних угод. Вони спрямовані на дестабілізацію, привласнення території, трансформацію державного устрою України у форму, що забезпечить Москві обмеження суверенітету української нації, достатній контроль за внутрішньою й зовнішньою політикою української влади, і, в разі потреби, територіальний розкол та руйнацію української держави. Кремлівські небожителі з певним успіхом приховують навіть відверту збройну агресію проти України, щоправда побачити її не всі з міжнародного співтовариства прагнуть, значною мірою через неготовність до адекватних політичних кроків щодо ядерної російської держави з важко передбачуваним керівництвом.

Реваншистські настрої в російському суспільстві та неоімперська політика російської влади породили новітню експансію на Україну та воєнні дії, що супроводжується зменшенням питомої ваги українства на окупованих територіях⁵⁹. Це є головним етноструктурним трендом на загарбаних Москвою землях України, який корелюється з запровадженням Москвою ідеологічного контролю за медійним полем на захоплених частинах України. Інформаційна присутність України на окупованих територіях суттєво поступає російській за всіма показниками. Освітня й культурна політика Російської Федерації щодо окупованих частин Донецької й Луганської областей спрямовані на світоглядне відривання від сучасної України та «прив'язування» до Росії (з реанімованими культурними атрибутами часів СРСР), подальше мовне, культурне, етнічне російщення населення окупованих територій. Українофобське «патріотичне» виховання дітей і молоді; прищеплення російських державних символів, традицій, світогляду, російської інтерпретації історії СРСР, Російської імперії та так званої «Новоросії»; створення спілок художників і письменників; організація гастролей у РФ театрів і художніх колективів та гастролі російських артистів на окупованих територіях, а також інші напрямки діяльності закладають основу для постійного, глибокого російщення місцевого люду насамперед дітей і молоді.

Соціологічні дослідження 2014–2015 рр. дають загальну картину складної, невтішної мовної та етнокультурної ситуації у Донецькій області. Близько 49% опитаних вважають себе патріотами України, але лише 14% вважають рідною українську мову. Третина респондентів рідними вважають одночасно українську та російську мови, 45% – російську, 8% – інші мови⁶⁰.

16% опитаних мешканців області вважають, що українська має бути єдиною державною і офіційною мовою, 42% – що російська може мати у певних регіонах статус офіційної, 36% є прибічниками державного статусу двох мов. 54% опитаних мешканців області вважають, що кожен громадянин України, незалежно від його етнічного походження, має знати українську мову, основи української історії та культури, а 36% опитаних так не вважають. З українською культурною традицією пов'язують себе 32% опитаних, з радянською – 28% (що становить найбільшу частку серед усіх областей України), з російською – 10%, європейською – 9%. Важливо, що 36% опитаних в області громадян очікують у майбутньому в різних регіонах країни переважання різних культурних традицій. 19% вважають, що переважатиме українська культурна традиція, 13% – загальноєвропейська, 10% – радянська, 6% – російська⁶¹.

Агресія РФ проти України стимулювала і позитивні етнокультурні зміни в не окупованій частині українського суспільства, зокрема в частині Донецької області. Соціальні інститути, нехай повільно, проте таки позбавляються від функції відтворення російсько-советської духовної спадщини. Зростає рівень національної консолідованості у політичній площині та, меншою мірою, в етнокультурній. Структурні елементи, сформовані в умовах колоніального підросійського існування українського суспільства, неухильно зменшуються у своїй питомій вазі, незворотно втрачають свій політичний вплив, у певних областях країни можна говорити про наближення ситуації їхнього зникнення. Зменшується частка російської етнічної групи; зменшилась частка російської мови у публічній політиці та у концертній діяльності; відчутно послабилися позиції Російської православної церкви в Україні (zareєстрованої як «українська») – одного з найважливіших інструментів неокolonіальної політики Росії щодо України; неухильно зменшується частка учнів загальноосвітніх шкіл, що вивчають російську мову; зменшується частка учнів, що навчаються російською мовою; зменшується частка книг та брошур виданих мовою московського окупанта; зменшується частка книжок, виданих у Російській Федерації; з'явля-

ється законодавче забезпечення зростання питомої ваги телевізійного й радіо продукту державною мовою, є вже приклади накладання штрафних санкцій на порушників законодавства щодо мови ЗМІ.

Застосування мовних квот на радіо дало позитивні зміни, які свідчать на нашу думку, про надмірну обережність Верховної Ради у питанні розміру мінімальної частки продукту українською мовою. Закон про мовні квоти на радіо набрав чинності 8 листопада 2016 р. Упродовж першого року його дії загальний обсяг пісень державною мовою має становити не менше 25%, а передач – не менше 50%. Проте радіостанції суттєво перевершують квоти. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення за період 8.11. 2016 р. – 30.08. 2017 р. наклала штрафи на 15 радіостанцій за невиконання мовних квот⁶². Член Нацради С. Костинський повідомив, що загальнонаціональні радіостанції перевершують квоту з трансляції пісень українською мовою, пересічно, на 7 в.п., а з ведення передач державною мовою – на 30⁶³. Голова Комітету ВР з питань свободи слова та інформаційної політики В. Сюмар повідомила, що наприкінці вересня частка українських пісень на українських радіостанціях становить понад 40%⁶⁴.

У травні 2017 р. Верховна Рада України запровадила квоти на телевізійний контент українською мовою. Президент України у червні підписав цей закон, який набуде чинності у жовтні. Передбачено ще 1 рік перехідного періоду. У загальному тижневому обсязі мовлення телерадіоорганізацій загальнонаціональної та регіональної категорії мовлення частка передач та/або фільмів державною мовою має становити не менше 75% у кожному з проміжків часу між 7 г. та 18 г., а також між 18 г. та 22 г. Для місцевих телеканалів квота менша – 50%⁶⁵.

Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики Верховної Ради України має намір запровадити акцизну марку на російську книжку⁶⁶. Ще одним помітним кроком на шляху повернення повнокровного функціонування української мови на всій території країни може стати закон, що регулюватиме функціонування державної мови у сфері послуг. У посланні Президента України про внутрішнє й зовнішнє становище української держави, виголошеному у Верховній Раді України 7 вересня 2017 р. наголошувалося, що «у сферу приватного мовного спілкування держава взагалі не втручається і втручатися ніколи не буде!»⁶⁷.

Соціологічні опитування свідчать про зростання часток громадян, які бажають суспільних перетворень у напрямку забезпечення повнокровного функціонування української мови на всій території країни. Так, за неповні три роки між опитуваннями КМІС (вересня 2014 р. та травня 2017 р.) частка прибічників поширення української мови зросла серед опитаних на 11 в.п. (до 61% по Україні, пересічно), а частка прибічників підвищення статусу російської мови зменшилась на 9 в.п. За першочергове сприяння українській мові висловилися чверть від тих, які спілкуються переважно російською. Питома вага таких, хто вважає, що на всій території України державні службовці мають відповідати українською мовою громадянам, які звернулися до них українською, зросла на 9 в.п. (до 70%). А тих, хто вважає, що надавачі послуг також мають відповідати українською, побільшало на 19 в.п. (з 35% до 54%). У східних та південних областях таку думку висловила понад третина опитаних, що удвічі більше, ніж було три роки тому⁶⁸.

Порівняння результатів сучасних соціологічних досліджень соціологічної служби Центру імені О. Разумкова з проведеними з 2005 р. засвідчує виразні зміни, що відбуваються у мовній структурі суспільства, ставленні громадян до статусу української й російської мов, розумінні громадянами національної ідентифікації, атрибутивних рис українського громадянина тощо. Зміцнилося розуміння української нації як громадянської (до 56%), послабилась підтримка підходу про її етнічну зумовленість (до 19%), зберігся рівень підтримки «культурницького» розуміння (17%). Водночас більшість (73%) опитаних вважають, що кожен громадянин України, незалежно від його етнічного походження, має знати українську мову, основи історії і культури Української держави. Переважно громадянське розуміння нації поєднується з підтримкою необхідності українського культурного компонента як атрибутивної риси кожного громадянина⁶⁹.

Мовна ситуація, як і вся етнокультурна сфера суспільства, великою мірою залежить від мовної політики в освіті. Незважаючи на критичні оцінки багатьма активістами мовного складника ухвалені Верховною Радою України реформи освіти, ми вважаємо, що у східних областях нова мовна політика держави у системі національної освіти призведе до позитивних результатів. Упродовж десятиліть у Донецькій області вивчення української мови у школі організоване таким чином, що величезна кількість випускників (атестованих з української мови) не спроможні були спілкуватися українською, володіли нею на вкрай низькому рівні, надто обмежено. Відповідно була неінтегрованість чи часткова інтегрованість молоді, а згодом усіх вікових груп, в українську духовну культуру (зокрема в її інформаційне поле), формувалося відчуження великої частини громадян від української етнічності, від первинних українських етнічних рис.

За умови реалізації нових принципів організації вивчення державної мови учнями шкіл, де викладання здійснюється сьогодні виключно російською чи мовами інших етнічних меншин, кількість не володіючих, пасивно володіючих та погано володіючих українською мовою випускників суттєво зменшиться. Міністр освіти України Л. Гриневич передбачає, що діти меншинних етнічних груп навчатимуться своєю рідною мовою у молодшій школі та частково у середній і старшій⁷⁰. Практична реалізація такого підходу безумовно сприятиме подоланню бар'єру психо-емоційного, комунікаційного, мовно-культурного відчуження молоді контрольованої Україною частини Донецької області від не зросіщених чи зросіщених значно меншою мірою частин українського суспільства.

Найбільш помітні етноструктурні зміни за роки війни (серед тих, що підтверджуються статистично) відбулися у відносній кількості учнів ЗНЗ України, що вивчають мову окупанта. У 2016/2017 навчальному році таких стало на 4,7 в.п. менше, ніж було у 2014–2015 навчальному році (без врахування учнів окупованих територій). За нашим обчисленням на підставі статистичних даних⁷¹ лідерами за цим показником стали центральні й північні регіони країни. На не окупованих Росією частинах Донецької й Луганської областей зменшення було незначним (0,12 в.п. та 1,5 в.п., відповідно по частинах двох областей). Приблизно 9 з 10 учнів вільної частини Донеччини продовжують навчатися російською чи вивчати російську як шкільний предмет. Є потреба у системній скоординованій роботі держави та активної частини суспільства на швидке й неухильне підняття престижності української мови та ефективне впровадження у суспільну практику серед населення низки областей, серед них і Донецької.

Щодо мовної ситуації у Донецькій області під час агресії Російської Федерації у контексті сучасних етнокультурних тенденцій робимо такі головні висновки: 1. На території Донецької області в умовах Російської імперії та СРСР російська мова та культура завдяки дискримінації українства російськими урядами набули домінуючого становища, яке не було подолане після розпаду СРСР. Проте у постколоніальній Україні українська етнічна самосвідомість почала поширюватися (повільніше, ніж у решті областей країни) на значні частини мовно й культурно зросіщеного населення області; почало помітно зміцнюватися функціонування української мови в освіті, ЗМІ та деяких інших сферах суспільного буття. Одночасно зі зменшенням кількості осіб, що вважають рідною українську мову, відбувалося збільшення кількості осіб, що вільно володіють українською як другою мовою.

2. Окупація Російською Федерацією частини української території збільшила, поглибила відмінності етнокультурного розвитку та зміни мовних ситуацій між основною частиною України та окупованою частиною Донецької області. Через окупацію та цілеспрямовану мовну, культурну, інформаційну політику Росії у 2014 р. на контрольованих Росією та місцевими колаборантами територіях Донеччини мовна ситуація почала докорінно змінювати тренд. Повної картини перемін ми не маємо, проте тенденції зрозумілі. Мовна ситуація змінюється за напрямком, що є протилежним до тенденцій, характерних для мовної ситуації на вільній від загарбника частині області. Функціонування української мови у публічній сфері там швидко зводиться нанівець. Є обґрунтовані підстави припускати зниження рівня володіння українською літературною мовою, зростання частки осіб, що не володіють вільно українською мовою, вважають себе належними до російського етносу. Деокупація тієї частини області є необхідною (але, звісно, недостатньою) умовою для припинення зникнення української мови з ужитку.

3. Серед населення, що мешкає на вільній від агресора частині області спостерігаємо повільне поліпшення суспільно-політичних та законодавчих умов для впровадження української мови у суспільну практику (на радіо, на телебаченні, в освіті, у закладах культури, у місцевих органах влади тощо), а також ознаки незначного розширення реального функціонування української мови та продовження постколоніальної – післясовєтської тенденції збільшення частки етнічних українців, насамперед серед дітей і молоді.

4. Сукупність відомих нам фактів про мовну ситуацію у вільній від «заблукалих» зайд з Росії території області наводить на думку про те, що політична консолідація українських громадян на ґрунті захисту національних інтересів, територіальної цілісності, суверенітету, культурної самобутності ще не досягла рівня, достатнього для швидкої зміни мовної поведінки великої частки населення, масової зміни мовної чи мовнокультурної самоідентифікації. Але для руху в загальноукраїнському напрямку не лише на шляху поширення української етнічної самосвідомості, але і на шляху зміни мовної поведінки царських часів чи УРСР-івського зразка необхідні передумови сьогодні є. Бракує лише додаткових стимулів і насамперед політичної волі.

Подальші дослідження мовної ситуації вважаємо доцільним спрямувати на Луганщину, яку також спіткала доля окупації частини території області Російською Федерацією внаслідок неоголошеної гібридної війни.

- ¹ Демченко В. М. Мовна ситуація на Півдні України: дис... канд. філол. наук. – Одеса, 1996. – 240 с.
- ² Вусик Г. Л. Типологія станів мовної ситуації в Центрально-Східній Україні в першій половині ХХ ст.: моногр. – Донецьк, 2007. – 203 с.
- ³ Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. – К., 2001. – 94 с.
- ⁴ Масенко Л. Мовна ситуація України // Незалежний культурологічний часопис «І». – № 35. – Львів, 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-mov_syt.htm
- ⁵ Алтухов В. Мовний простір Донбасу: чи є українська мова державною? // Вічна Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vichna-ukraina.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172:2010-03-06-08-53-42&catid=40:2009-10-21-12-36-59&Itemid=62
- ⁶ Кононов І. Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз): автореф. дис... докт. соціологічних наук. – К., 2005. – 31 с.
- ⁷ Кудрейко І. Мовна ситуація на території міст Донеччини // Літературне місто. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=19922>
- ⁸ Лашенко С. Мовна ситуація очима вихідця з Донбасу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/movna-situaciya-ochima-vihidcy-a-z-donbasu>
- ⁹ Скляр В. М. Особливості етномовного складу населення підпорядкованих Україні та окупованих територій Донбасу // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / ред. О. Г. Романовський. – Харків, 2017. – Вип. 47(51): матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: «Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації», 16 листопада 2016 р. – Т. 2. – С. 218–236. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/29649/1/Elita_2017_47_2_Sklyar_Osoblyvosti.pdf
- ¹⁰ Тихий О. Думки про рідний Донецький край. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://olexa.org.ua/tvory/tvor01.htm>
- ¹¹ Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини [монографія]. – Вінниця, 2015. – 162 с.
- ¹² Становище української мови в Україні в 2011 році: аналітичний огляд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dobrovol.org/article/213/>
- ¹³ Становище української мови в 2014–2015 роках. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dobrovol.org/article/334/>
- ¹⁴ Становище української мови в Україні у 2016 році: аналітичний огляд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dobrovol.org/article/347/>
- ¹⁵ Українська мова на Донбасі: рік під окупацією. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://language-policy.info/2015/07/ukrajinska-mova-na-donbasi-rik-pid-okupatsijeyu/>
- ¹⁶ Мова навчання в українських школах та вивчення російської мови в них. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://language-policy.info/2017/04/mova-navchannya-v-ukrajinskyh-shkolah-ta-vyvchennya-rosijskoji-movy-v-nyh/>
- ¹⁷ Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrbook.net/statistika>
- ¹⁸ Листи з окупованого Донбасу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/>
- ¹⁹ Шевчук-Клюжева О. Вказ. праця.
- ²⁰ Кудрейко І. Соціолінгвістичний портрет малих міст Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2011. – 19 с.
- ²¹ Марусик Т. Державна мовна політика в Україні останнього десятиліття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://language-policy.info/2015/05/taras-marusyk-derzhavna-movna-polityka-v-ukrajini-ostannoho-desyatylittya/#more-964>
- ²² Кулик В. Українізації бояться не громадяни, а влада // Дзеркало тижня. – 2017. – №1152, 15–21 липня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/SOCIUM/ukrayinizaciyi-boyatsya-ne-gromadyani-a-vlada-248439_.html
- ²³ Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 3–4 (161–162). – С. 2–114. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf
- ²⁴ Жебрієвський почав поступову українізацію донецьких шкіл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

language-policy.info/2015/09/zhebrivskyj-pochav-postupovu-ukrajinizatsiyu-donetskyh-shkil/#more-1792

²⁵ Жебрівський оголосив змагання з «українізації» між містами Донеччини, винагорода – 30 мільйонів гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://language-policy.info/2017/05/zhebrivskyj-oholosyv-zmahannya-z-ukrajinizatsiji-mizh-mistamy-donechchynu-vynahoroda-30-miljoniv-hryven/>

²⁶ У так званій «ДНР» вчителі української мови будуть викладати російську. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://language-policy.info/2016/01/u-tak-zvanij-dnr-vchyteli-ukrajinskoji-movy-budut-vykladaty-rosijsku/#more-2466>

²⁷ Школи «ДНР»: як вивчають українську історію і мову. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://povynarnia.com/2016/10/27/shkoli-dnr-yak-vivchayut-ukrayinsku-istoriyu-i-movu/>

²⁸ Президент підписав закон про мовні квоти на ТБ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/prezident-pidpisav-zakon-pro-movni-kvoti-na-tb-244719_.html

²⁹ Філатова Н.С. Мовна ситуація у Донецькій області в умовах незалежної України // Гілея: науковий вісник. – 2017. – Вип. 122(7). – С. 112–118.

³⁰ Див. зазначені у посиланнях та ін.

³¹ Чирков О. Головні етнокультурні зміни людності на території Донецько-Приазовського краю від найдавніших часів до сучасності: спроба узагальнюючої оцінки // Переяславський літопис: зб. наук. статей. – 2015. – Вип. 8. – С. 60.

³² Чирков О. Центр ваги поросійщених українських мас пересувається на Донбас (російщення українців Донецької і Луганської областей за 13 років – від початку 1989 р. до кінця 2001 р. за стат. даними) // Українознавство. – 2005. – № 1. – С. 225–228.

³³ Чирков О. Там само. – С. 227.

³⁴ Чирков О. Головні етнокультурні зміни людності на території Донецько-Приазовського краю від найдавніших часів до сучасності: спроба узагальнюючої оцінки // Переяславський літопис: зб. наук. статей. – 2015. – Вип. 8. – С. 61.

³⁵ Чирков О. Етнічний чинник в агресії Російської Федерації проти України: етнокультурна історія південно-східних українських земель і сучасні маніпуляції Кремля // Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики: колективна монографія / Авт. кол.: П. П. Гай-Нижник та ін. – К., 2016. – С. 109–130.

³⁶ Болбат Т. Первые национально-культурные общества Донбасса (1988–1989 гг.) // Історичні і політологічні дослідження. – 2003. – № 2. – С. 213.

³⁷ Сергеев А. В. Діяльність українських культурно-національних товариств на Донеччині та Закарпатті в контексті сприйняття ними державотворчих процесів у період першої половини 1990-х років // Наука. Релігія. Суспільство. – 2012. – № 2. – С.90. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2012_2_15

³⁸ Референдум про незалежність України 1991 року: Донбас голосував «за». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/12/141201_referendum_1991_d

³⁹ Надалі словосполучення «відсотковий пункт» наводимо скорочено «в.п.»

⁴⁰ Чирков О. Центр ваги поросійщених українських мас пересувається на Донбас (російщення українців Донецької і Луганської областей за 13 років – від початку 1989 р. до кінця 2001 р. за статистичними даними) // Українознавство. – 2005. – № 1. – С. 226.

⁴¹ Там само. – С. 227.

⁴² Там само. – С. 228.

⁴³ Кононов І. Ф. Вказ. праця.

⁴⁴ Чирков О. Центр ваги проросійщених... – С. 226.

⁴⁵ Там само. – С. 227.

⁴⁶ Скляр В. Домінантна більшість чи «масовий етнос?» // Слово Просвіти. – 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2008/02/22/186-old/>

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Чирков О. Сучасні тенденції розвитку етнічної структури населення України та її регіонів // Українознавство: Календар-щорічник / Інститут українознавства Київського університету. – К., 1998. – С. 45–52.

⁴⁹ Чирков О. Головні етнокультурні зміни людності на території Донецько-Приазовського краю від найдавніших часів до сучасності: спроба узагальнюючої оцінки // Переяславський літопис: зб. наук. ста-

тей. – 2015. – Вип. 8. – С. 61.

⁵⁰ Шевчук-Клюжева О. Вказ. праця. – С. 4.

⁵¹ Чирков О. Центр ваги поросійщених українських мас пересувається на Донбас (російщення українців Донецької і Луганської областей за 13 років – від початку 1989 р. до кінця 2001 р. за статистичними даними) // Українознавство. – 2005. – № 1. – С. 228.

⁵² Шевчук-Клюжева О. Вказ. праця. – С. 76.

⁵³ Там само. – С. 145.

⁵⁴ Гасиджак Л. Кому належить Донбас: ґенеза проблеми етнічної ідентичності населення регіону. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=IO7aR7ChGCs>

⁵⁵ Аналітичний огляд «Становище української мови в 2014–2015 роках». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/analitichniy_oglyad_stanovische_ukrainskoi_movi_v_20142015_rokakh/

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ У так званій «ДНР» вчителі української мови будуть викладати російську. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://language-policy.info/2016/01/u-tak-zvanij-dnr-vchyteli-ukrajinskoji-movy-budut-vykladaty-rosijsku/#more-2466>

⁵⁹ Чирков О. Етнічний чинник в агресії Російської Федерації проти України: етнокультурна історія південно-східних українських земель і сучасні маніпуляції Кремля // Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики: колективна монографія / Авт. кол.: П. П. Гай-Нижник та ін. – К., 2016. – С. 109–130.

⁶⁰ Ідентичність громадян України в нових умовах... – С. 51.

⁶¹ Там само – С. 65.

⁶² За рік зафіксовано лише 15 порушень закону про мовні квоти на радіо. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/za-rik-zafiksovano-lishe-15-porushen-zakonu-pro-movni-kvoti-na-radio-254573_.html

⁶³ Там само.

⁶⁴ Языковые квоты на радио: Сюмар рассказала о позитивных результатах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newsonline.ua/ru/yazykovye-kvoty-na-radio-syumar-rasskazala-o-pozitivnyh-rezultatax/>

⁶⁵ Президент підписав закон про мовні квоти на ТБ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/prezident-pidpisav-zakon-pro-movni-kvoti-na-tb-244719_.html

⁶⁶ Верховная Рада планирует ввести акцизы на российские книги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newsonline.ua/ru/verhovnaya-rada-planiruet-vvesti-akcizy-na-rossijskie-knigi/>

⁶⁷ Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» від 7 вересня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-43086>

⁶⁸ Кулик В. Вказ. праця

⁶⁹ Ідентичність громадян України в нових умовах... – С. 12.

⁷⁰ Чабарай Г. Реформа невдоволення. Як в Україні та за кордоном відреагували на мовне питання Закону про освіту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/199617>

⁷¹ Мова навчання в українських школах та вивчення російської мови в них. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://language-policy.info/2017/04/mova-navchannya-v-ukrajinskyh-shkolah-ta-vyvchennya-rosijskoji-movy-v-nyh/>

Дана характеристика языковой ситуации в Донецкой области в контексте современных этнокультурных тенденций, изменяющихся во время агрессии Российской Федерации против Украины. Из-за оккупации части украинской территории и целенаправленной языковой, культурной, информационной политики России в 2014 г. на контролируемых Москвой и коллаборационистами территориях Донетчины функционирование украинского языка сократилось и сводится на нет. Есть обоснованные основания допускать рост доли лиц, которые не владеют свободно украинским языком, считают себя русскими. В свободной от агрессора части области наблюдается медленное улучшение общественно-политических

и законодательных условий для расширения сфер функционирования украинского языка и восстановления удельного веса населения, которое свободно владеет украинским языком.

Ключевые слова: Украина, Донецкая область, украинский язык, языковая ситуация, этническая структура населения, языковая структура населения, российская агрессия, тенденции изменений.

The language situation in the Donetsk region is characterized in the context of modern ethnocultural tendencies that changed during the time of the Russian Federation aggression against Ukraine. Due to the occupation of part of Ukrainian territory and the purposeful language, cultural, information policy of Russia in 2014, the functioning of the Ukrainian language has been reduced and nullified by controlled by Moscow and collaborators in the territories of the Donetsk region. There are reasonable bases for assuming an increase of the amount of people who do not speak fluent Ukrainian, this people consider themselves Russians. On the part of the region which is free from the aggressor there is a slow improvement of socio-political and legislative conditions for expanding the spheres of the functioning of the Ukrainian language and restoring the proportion of the population fluent in the Ukrainian language.

Keywords: Ukraine, Donetsk region, Ukrainian language, linguistic situation, ethnic structure of population, linguistic structure of population, Russian aggression, tendencies of changes.